

<https://doi.org/10.30563/turklad.1381396>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types	: Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date	: 27.10.2023
Kabul Tarihi / Accepted date	: 06.12.2023
Yayın Tarihi / Date published	: 20.12.2023

Atıf / Citation

Demir Gürdün, E. E. (2023). Özbek Masalı Yoriltosh (Yarıl Taş)'in Max Lüthi Yöntemiyle Çözümlemesi. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRK LAD)*. 7. Cilt, 2. Sayı, 471-479.

ÖZBEK MASALI YORILTOSH (YARIL TAŞ)'İN MAX LÜTHİ YÖNTEMİYLE ÇÖZÜMLENMESİ

Analysis of the uzbek tale yoriltosh (split stone) with the max lüthi method
ELİF EZGİ DEMİR GÜRDÜN¹

Öz

Masal, yüzyıllardır kuşaktan kuşağa aktarılarak kültür taşıyıcılığı yapar. Sözlü kültür ürünü olan bu edebî tür, bulunduğu coğrafyaya, kültüre ve geleneğe dair motifler içerir. Masalın farklı kültürlerle yayılması, kültürlerarası aktarıma da katkı sağlar. Masallar üzerine birçok araştırma yapılmış, inceleme metotları ortaya koyulmuştur. İsviçreli edebiyat kuramcısı Max Lüthi'nin Avrupa masallarını esas alarak ortaya koyduğu yöntem de bu inceleme metotlarından biridir. M. Lüthi, masalları tek boyutluluk, yüzeysellik, soyut biçim, tecrit ve her şeye bağlılık ile yüceltme ve dünyayı kapsama maddelerine göre ele alır. Türkiye'de Max Lüthi'nin yöntemiyle ilgili 2 çeviri makale, 1 bildiri, 5 makale, 1 doktora tezi ve bu tezden üretilmiş 1 kitap ile 1 yüksek lisans tezi yazılmıştır. Yapılan çalışmalar sadece Türkiye Türkçesindeki masalları kapsamaktadır. Türk cumhuriyetlerindeki masallarla ilgili bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada Özbek masalı Yoriltosh, Max Lüthi'nin yöntemiyle incelenerek masalın evrensel geçerliliği sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Max Lüthi Yöntemi, Yoriltosh, Özbek Masalı.

Abstract

The tale has been a cultural carrier for centuries by being transferred from generation to generation. This literary genre, which is a product of oral culture, includes motifs related to its geography, culture and tradition. The spread of the tale to different cultures also contributes to intercultural transfer. A lot of research has been done on fairy tales and analysis methods have been put forward. Swiss literary theorist Max Lüthi's method based on European fairy tales is one of these examination methods. M. Lüthi deals with the tales according to the items of one-

¹ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri Anabilim Dalı doktora öğrencisi, Ankara/TÜRKİYE. El-mek:elfezgdmr@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-2069-3156>

dimensionality, depthlessness, abstract styl, isolation and universal interconnection with all the sublimation and all-inclusiveness. In Turkey, 2 translated articles, 1 paper, 5 articles, 1 doctoral thesis, 1 book and 1 master's thesis were written about Max Lüthi's method. The studies carried out only cover the tales in Turkish. No study has been done on the tales that exist in the Turkic Republics. In this study, the Uzbek tale Yoriltosh was examined with the method of Max Lüthi and the universal validity of the tale was questioned.

Keywords: Max Lüthi Method, Yoriltosh, Uzbek Tale.

1. Giriş

Masallar; bilinmeyen yerde, bilinmeyen zamanda, bilinmeyen kahramanlar arasında geçen, genellikle olağanüstülüklerle dolu yüzyıllardır anlatılagelen hayali maceralardır. Masallarda kahramanlar kişiler, hayvanlar ve olağanüstü varlıklar olabilir. Masallardaki olağanüstülükler, bilinmezliği ve belirsizliği doğurur. Masal, gerçeklikten bağımsızdır, o, dinleyicisini inandırmaya çalışmaz. Masallarda olaylar öylesine gerçekleşmez, gelişen her olayın sembolik bir manası bulunur. Onlar içerisinde insanlığa dersler ve öğütler barındırır. Kültürel değerlerin aktarılması ve yaşatılmasında masalların önemli yeri vardır.

Masallar günümüzde bilimsel olarak ele alınmakta ve çeşitli inceleme yöntemleriyle incelenmektedir. İsviçreli edebiyat kuramcısı, masal araştırmacısı, Avrupa halk edebiyatı profesörü Max Lüthi'nin yöntemi de bunlardan biridir. M. Lüthi'nin amacı, masal metninin kendisinin ve metinde yer alan varlıkların bir doğaya, biçime ve yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktır. Bir masalı her anlatıcı kendine özgü biçimde anlatır fakat M. Lüthi'ye göre masal, anlatım türü olarak temel bir forma sahiptir. Bu form masalın arkasında görünmez şekilde varlığını sürdürür. O, masalın sadece şekil ve yapı analiziyle değil masal kahramanlarının psikososyal ve ilişki yeteneklerini çözümlemeyle de ilgilenir. Masalları incelerken metin merkezli biçimsel yaklaşımdan yararlanır. Onların doğuş şekli ve zamanıyla ilgilenmez, doğasını ve üslubunu ele alır. M. Lüthi'ye göre masallar Tek Boyutluluk, Yüzeysellik, Soyut Biçim, Tecrit ve Her Şeye Bağlılık ile Yüceltme ve Dünyayı Kapsama olarak beş temel ilkeden oluşur. Araştırmacı, bu beş ilkeyi Avrupa halk masallarını merkeze alarak belirler ve 1947 yılında kaleme aldığı *Das Europäische Volksmärchen, Form und Wesen* kitabıyla akademiye sunar.

Das Europäische Volksmärchen, Form und Wesen kitabı, 1982 yılında *The European Folktale: Form and Nature* adıyla İngilizce olarak yayımlanır. Gülay Mirzaoğlu'nun 1996'da *The European Folktale: Form and Nature*'dan Türkçeye çevirdiği ve *Millî Folklor Dergisi*'nde yayımlanan *Halk Masallarında Yüzeysellik* ile *Halk Masallarında Tekboyutluluk* ilkeleri, Max Lüthi'nin yöntemiyle ilgili Türkiye'de yapılan çalışmalara öncülük eder. 2000 yılında Şerif Oruç'un *Avrupa Masallarının Üslup Özelliklerini İnceleyen Bir Masal Araştırmacısı: Max Lüthi* adlı makalesi *Türk Kültürü Dergisi*'nde yayımlanır. 2009 yılında Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat, Edebiyat ve Dil Öğretimi Kongresi'nde M. Naci Önal ve Aysun Dursun tarafından *Zümrüdü Anka Masalı Üzerine Bir İnceleme* adlı bildiri sunulur. Türkiye'de Max Lüthi'nin yöntemi üzerine yapılan en detaylı çalışma İbrahim Gümüş'ün 2015 yılında *Türk Masallarının Max Lüthi Yaklaşımıyla Çözümlemesi* adlı doktora tezidir. İ. Gümüş, tez çalışmasını 2017 yılında *Türk Masalları ve Max Lüthi Yöntemi* adıyla kitaplaştırır. Yine aynı yıl İ. Gümüş'ün *Nardaniye Hanım Masalının Max Lüthi Yöntemine Göre Çözümlemesi* adlı makalesi *İdil Dergisi*'nde yayımlanır. 2018 yılında Talha Çiçek tarafından *Postmodern Bir Anlatı Olan Bin Hüzünlü Haz'da Masal Unsurları* adlı makale Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nde yayımlanır. 2021 yılında Talha Çiçek ve Cem Aslan tarafından kaleme alınan *Van Masallarının Max Lüthi Yöntemine Göre Çözümlemesi* makalesi Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nde yayımlanır. 2021 yılında Begüm Kurt tarafından yazılan *Öksüz Kız Masalının Stil Analizi Yöntemine Göre Değerlendirilmesi* adlı makale, Akademi Sosyal Bilimler Dergisinde yayımlanır. Kemal Çinko, 2022 yılında *Adakale*

Türk Masallarının Max Lüthi Yöntemi ile İncelenmesi adlı yüksek lisans tezini yapar. Max Lüthi yöntemi, diğer masal araştırma yöntemlerine göre daha az kullanılan bir yöntemdir. Türkiye’de bu yöntemle ilgili yapılan çalışmalar, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisindeki masalları kapsamaktadır, diğer Türk devletlerindeki masallarla ilgili bir çalışma yapılmamıştır.

2. Masalın Özeti

Bir zamanlar Gülnâre ve Aymama adında iki kız kardeş varmış. Onlar çok küçükken anneleri vefat etmiş. Babaları, kızlarına bakması için biriyle evlenmiş. Eve gelen üvey anne, delikanlı oğlunu da beraberinde getirmiş. Kadın, eve geldiği ilk günden kızları azarlamaya başlamış. Büyük kız Gülnâre, evin tüm işini yapar yine de acımasız üvey anneye yaranamazmış. Zavallı kız, çektiği eziyetler ve yediği dayaklar karşısında sesini çıkarmaz, evden uzaklara gitmenin hayalini kurarmış. Yıllar geçmiş, Gülnâre dolunay gibi güzelleşmiş; Aymama yedi yaşına basmış. Gülnâre’nin dillere destan güzelliğini duyanlar ona görücü gelmeye başlamış. Becerikli, tüm evin işini yapan Gülnâre’yi elinden kaçırmak istemeyen üvey anne, onu anlayışsız, kaba, çirkin oğluna almak istemiş ve bu konuyu Gülnâre’nin babasıyla konuşarak adamı ikna etmiş. Gülnâre’nin haberi olmadan düğün hazırlıkları yapılmış. Düğünde giyeceği elbiseleri gören Gülnâre, Aymama’ya neler olduğunu sormuş. Babası ve üvey annesini konuşurken duyan Aymama, olanları Gülnâre’ye anlatmış. Ne yapacağını bilemeyen Gülnâre, kardeşini sıkıca kucaklamış, öpmüş sonra da pencereden atlayıp kaçmış. Kızın kaçtığını öğrenenler onu yakalamak için arkasından koşmuşlar. Yakalanmaktan endişelenen Gülnâre, dağların arasındaki küçük bir alana girmiş ve açılması için dağa yalvarmış. Birdenbire karanlık çökmüş, hava gürlemiş daha sonra şimşek çakmış, dağdan ateş yükselmiş ve kaya gürültüyle yarılmış. Sevinçten içi içine sığmayan Gülnâre, yarılan kayanın içine girmiş ve kayanın kapanmasını istemiş. Kaya kapanmış ama Gülnâre’nin saçının bir kısmı kayanın dışında kalmış. Karanlık hava yeniden aydınlanmış. Gülnâre’yi arayan babası, onun kayanın dışında kalan saçını görünce kayanın içine girecek bir yol aramışbulamayınca da kayaya açılması için yalvarmış. Gülnâre de kayadan açılmamasını istemiş ve babası ağlayarak evine dönmüş. Babadan sonra üvey anne ve Gülnâre’yi evlendirmek istedikleri ağabey de gelerek kayaya yalvarmış fakat Gülnâre yine kayanın açılmamasını istemiş. Herkes gidince Aymama gelmiş ve kayanın açılmasını istemiş, Gülnâre de kız kardeşini görmek istemiş ve kayanın açılmasıyla iki kardeş kavuşmuş. Sabah olunca kızlar dağı aşarak uzun süre yürümüş. Güneş yaktıkça yakıyormuş ve Aymama çok susamış. Karşılarına kurt şeklinde bir su birikintisi çıkmış. Aymama sudan içmek istemiş ama Gülnâre “Bu sudan içersen kurda dönüşürsün.” diyerek kardeşini engellemiş. Biraz yürüdüktan sonra ayı şeklinde bir su birikintisiyle karşılaşmışlar. Aymama yine su içmek istemiş. Gülnâre ise “Bu sudan içersen ayıya dönüşürsün.” diyerek kardeşini engellemiş. Nihayetinde iki kardeş bir köknar ağacının gölgesine dinlenmek için oturmuşlar. Yorulan Aymama, Gülnâre’nin dizinde uyuyakalmış. Çöl kuşları yalnızca bu köknara konarak öterlermiş. Onları izleyen Gülnâre’nin de uykusu gelmiş ve o da uykuya dalmış. Gülnâre’nin rüyasında beyaz bir güvercin yavrularına uçmayı öğretiyormuş. Bir atmaca aniden yavrulara saldırmış, yavrularını kurtarmak isteyen güvercini de yaralayarak yere düşürmüştü. Gülnâre, beyaz güvercini yerden kaldırmış, atmacaya bağırıp taş atarak yavrulardan uzaklaştırmaya çalışırken uyanmış. Etrafına bakınmış, Aymama’yı görememiş. Etraftan bağırtilar geliyor, oklar atılıyormuş “Aymama! Aymama!” diye bağırtilan Gülnâre’nin yanına küçük bir geyik gelmiş. Meğer Gülnâre uyuyakaldığında Aymama geyik şeklindeki bir su birikintisinden su içmiş ve geyiğe dönüşmüş. Geyiği gören avcılar da onu vurmak için ok atıyorlarmış. İki kardeş kaçacak yer bulamayarak su birikintisinin içine oturmuş. Padişah her yanı arayan oklu askerlerine, su birikintisinin içindeki güzel kızı ve geyiği işaret etmiş ve onları çıkarmalarını istemiş. Askerlerden biri su birikintisine girmiş, su çalkalanınca kızlar ortadan kaybolmuş ve birden Gülnâre, köknarın dalında oturur şekilde belirmiş. Padişah, Gülnâre’yi görür görmez âşık olmuş ve kırk gün kırk gece düğün yaparak evlenmişler. Padişahın Bekayım adında bir karısı daha varmış. Bekayım, Gülnâre’den hiç hoşlanmamış, padişahın ona verdiği hediyeleri elinden almış, geyiği zincire vurdurmuş, padişaha Gülnâre’nin büyücü olduğunu söylemiş. Aylar geçmiş Gülnâre hamile kalmış. Padişahın yıllardır arzuladığı şehzadeyi

Gülnâre'nin verecek olması, Bekayım'ı daha da kıskandırmış ve kızdırmış. Padişah Gülnâre'nin hamileliğinin şerefine büyük bir toy düzenlemiş, ardından da doğacak şehzade için sefere çıkmış. Nevruz Bayramı zamanında Bekayım, kocaman bir havuzun kenarındaki köknar ağacına bir salıncak kurdurmuş ve Gülnâre'yi sallanmaya çağırmış. Bekayım, Gülnâre'nin salıncağı iyice yükselince salıncağın ipini kesmiş ve Gülnâre büyük ve derin havuzun içine düşüp kaybolmuş. Bu durumu sadece geyik görmüş. Seferdeki padişaha Gülnâre'nin kaybolduğu, Bekayım'ın ise hasta yattığı söylenmiş. Bekayım, saraya gelen padişaha Gülnâre'nin kendisini zehirleyerek ortadan kaybolduğunu, onun bir büyücü olduğunu söylemiş. Padişah da ona inanmış. Gülnâre'yi her yerde arasalar da bulamamışlar. Geyiğin hiç neşesi kalmamış, havuza bakarak ağlıyormuş. Bekayım bu duruma çok öfkeleniyormuş. Bir gün yine hasta numarası yapmış ve hekimbaşı padişaha onun çok hasta olduğunu, sadece küçük geyiğin etini yerse iyileşeceğini söylemiş. Padişah üzülmüş kabul etmiş. Geyik bu duruma çok üzülmüş. O, gün içerisinde havuzun başına gider ve oradan gelen ninniye dinlermiş. Kasap, geyiği kesmek için yakalamış. Geyik, padişahın kendisini dinlemesini istemiş ve kartal pençesinden kurtulan kuş gibi kasabın elinden kurtulmuş, havuza doğru gelmiş. Havuza yaklaşarak ablasını çağırmış ve ağlamış. Havuzdan Gülnâre'nin sesi gelmiş. Kısa sürede havuzun suyunu boşaltmışlar. Ay gibi güzel Gülnâre'yi ve iki altın beşikteki güneş gibi güzel iki bebeği havuzdan çıkarmışlar. Gülnâre, "Beni sen kurtardın." diyerek kardeşini öpmüş ve ona bir yudum su vermiş. Bu suyu içen geyiğin üzerindeki büyü bozulmuş ve tekrar eski hâline dönmüş. Gerçekleri öğrenen padişah, Bekayım'ı ve hekimbaşını kırk katırın kuyruğuna bağlayıp çöle sürmelerini emretmiş. Padişah, Gülnâre, oğulları ve Aymama uzun ve mutlu bir ömür yaşamışlar.

3. Masalın Çözümlemesi

3.1. Tek boyutluluk

Masalarda diğer dünyaya ait çok sayıda varlık yer alır. Onlar, gerçek dünya varlıklarıyla aynı boyutu paylaşır. Masal kahramanı diğer dünya varlıklarını yadırgamaz, onlarla arasında hiçbir fark yokmuşçasına iletişime geçer. Onların yaptıklarına şaşırmaz, korku ve ürperti duymaz; verdikleri hediye, yardım ve nasihatleri kabul eder hatta onlarla evlenir. İnsan olan kahraman, diğer dünyaya ait varlıklarla karşılaşması sonucunda olağanüstü yetenekler kazanır. Masal tek çizgi biçiminde ilerler, onda geri dönüşler yapılmaz. Masalarda ruhsal olarak bir ayrılık söz konusu değildir ayrılıklar coğrafi uzaklaşmalardır. Masal içerisinde bir kurtarma söz konusuysa kurtaran ile kurtarılan evlenir. Masalda büyü ve sihir söz konusuysa bunlar mutlaka çözülür. "Evden uzaklaşma karakterin kahraman olma yolundaki olgunlaşma süreci açısından zorunludur. Evden uzaklaşmayan karakter kahraman olamaz. Kahraman yolculuğa çıktığı ya da evden uzaklaştığı andan yolculuğu bittiği ana kadar olağanüstü olay veya varlıklarla karşılaşır." (Gümüş, 2018:77)

Seçilen masalda olağanüstü dünya ve gerçek dünya uzak değildir. Kahramanlar günlük hayata aittir fakat başlangıçta sıradan olarak görülen olağanüstü varlıklar bulunur. Gülnâre'nin saklandığı sihirli kayalıklar, insanların dilinden anlar. Onlar, kahramanın hayatını öncesi sonrası olarak ayırır ve kahraman geçişini, kurtulmak istediklerini geride bırakır. Gülnâre ve Aymama'nın yoluna çıkan kurt, ayı ve geyik formundaki su birikintileri sihirlidir. Sıradan bir kahraman olan Aymama, geyik formundaki su birikintisinden içerek farklı bir dona bürünür. Masalda büyü ve sihir yapan bir üvey anne yoktur fakat eziyet eden ve döven bir üvey anne bulunur. Gülnâre'nin evden ayrılmak isteme sebebi de budur. Bunların üzerine evdekilerin Gülnâre'yi üvey ağabeyiyle gizlice evlendirmek istemesi de Gülnâre'nin masalda yolculuğa çıkmasına neden olur. Bilinmez bir yolculuğa çıkan Gülnâre'de merak ve korku duygusu yoktur. Sihirli kayalıklarla ve su birikintileriyle karşılaşan masal kahramanları, bunları olağan karşılar, yadırgamaz.

Masalarda büyü ve sihir nihayetinde çözülür, sihirli suyun etkisiyle geyiğe dönüşen Aymama da sihrin çözülmesiyle eski hâline kavuşur. Masal kahramanları evden, ailelerinden uzaklaştıkları için üzüntü duymazlar. Buldukları yerden uzaklaşma yani coğrafi ayrılık söz konusudur. Masalarda kurtarılan kişi ve onu kurtaran kişi evlenir. Bu masalda da evden

uzaklaşp bilinmezliğe adım atan, peşlerindeki askerlerden kurtulmaya çalışan Gülnâre, padişahla karşılaşır ve bambaşka bir hayata kavuşur.

3.2. Yüzeysellik

Masalların hayal unsuruna fazla yer vermesi, onun yüzeyselliğinin en belirgin nedenidir. Masal, gerçek dünyayı olduğu gibi değil olay örgüsü içerisinde farklı forma dönüştürerek, sihir ve olağanüstülükler ekleyerek yansıtır. O, gerçek ve diğer dünya arasındaki farkı yüzeysel şekilde hissettirir (Gümüş, 2018:79). “Halk masalları, sadece olağanüstü dünyayı gerçek dünyadan ayıran derinlik duygusundan yoksun değil, esasında, her anlamda derinlik boyutundan da yoksundur. Masalın karakterleri esası olmayan, iç dünyası ve çevreleri olmayan şahsiyetlerdir; geçmiş ve gelecekle herhangi bir ilişkileri yoktur.” (Lüthi, 1996a:81). Masallar kahramanın geçmişini değil, onun bulunduğu yerden ayrılıp dış dünyaya açılmasını anlatır.

“Masalda ailevi ilişkiler çok sıkıca birbirine bağlı değildir. Kahramanın anne ve babası aksiyon açısından önemliyse veya olaya başlamadan önce kahramanı dışarı göndermek için onlardan yüzeysel olarak bahseder.” (Gümüş, 2018:85). Masal karakterleri arasında sıkı ve devamlı ilişkiler değil maddileşmiş görünür ilişkiler bulunur. Hem sıradan varlıklar hem de olağanüstü varlıklar açık ve düz olarak işlenir. Kahramanların hisleri masalda yüzeysel şekilde yer bulur. Hisler, daha çok harekete dönüşmüştür. Onların psikolojik ve fiziksel durumlarıyla ilgili de ayrıntıya girilmez. Kendisine nasıl yardım edeceğini bilemeyen bir masal kahramanının çaresizliği ve ruh durumu yansıtıldığında kahramanın öbür dünya yardımcılarıyla temasa gireceği işaret edilir. Masalda gözyaşı ancak olayla ilgili bir gelişim söz konusu olacaksa dökülür.

Masal kahramanı kendi hissiyatıyla değil hediye, yardım, görev, yasak, teklif, güçlük, meydan okuma ve şanslı olaylar vasıtasıyla yol alır. Karakterler ve olağanüstü varlıklar, konu planındaki figürlerdir. Masal planının izin verdiği ölçüde görünürler. Kahraman masalda karşısına çıkan kötü karakterleri kendi cezalandırmaz. Bu, masaldaki diğer kişilerin ya da olağanüstü varlıkların işidir.

Masalda kahramanların iç dünyasından genellikle bahsedilmez. Gülnâre'nin, ailesinden kaçarken onlara yakalanma korkusu masala yansır. Bu korku, kahramanı sihirli kayalıklarla buluşturur. Bekayım'ın Gülnâre'den nefret etmesinin, ona karşı kıskançlık ve kızgınlık beslemesinin masala yansması, Bekayım'ın masalda yapacağı kötülüklerin habercisidir. Aymama'nın geyik donunda kaybolan ablası için üzülmesi ve havuza gözyaşlarını akıtması sonucunda ablası havuzun içinden seslenir. Masaldaki olağanüstülükler, günlük dünyadan derin şekilde ayrılmaz. Olağanüstü olaylar ve günlük olaylar aynı düzlemde gerçekleşir. Yoritosh masalında geriye dönüşler yoktur. Masal, Gülnâre'nin çocukluğundan başlayarak ileri doğru devam eder. Gülnâre'nin kardeşi Aymama ile olan ilişkisi dışında aile ilişkileri kuvvetli değildir buna rağmen onun baba, üvey anne ve üvey ağabeyi masala dâhil olur. Bunun nedeni bu kişilerin olaya aksiyon katması ve Gülnâre'yi yolculuğa sevk etmeleridir. Gülnâre, karşısına çıkan zorluklardan yardım ve şans aracılığıyla kurtulmuştur. Ailesinden kaçarken sihirli kayalığa rastlamış, askerlerden kurtulmak isterken padişah tarafından bulunmuştur. Masalda karşılaşılan sihirli kayalık ve su birikintileri masalın akışını değiştirir, kahramanlara kapı aralayarak onları maceranın içine çeker. Bekayım ve yardımcısı başhekim, Gülnâre'ye kötülük yapan kahramanlardır. Onların cezası Gülnâre tarafından değil padişah tarafından verilir. Masallar, zaman boyutundan yoksundur. Bir sihir sonucu başka bir varlığa dönüşen kahramanlar, sihir bozulduktan sonra tıpkı sihre maruz kaldıkları hâle dönerler. Sihirle geyik donuna bürünen Aymama'da sihir bozulduğunda eski hâline geri gelir.

3.3. Soyut Biçim

Masalarda sıfat kullanımından yararlanılarak (üvey anne, ay gibi güzel, kahraman adam, Ulu Tanrı vb.) masalda fazla betimleme kullanılmaması sağlanır. Ayrıntılı betimlemelere

yer verilmemesi masaldaki tüm perspektifi görmemizi sağlar. Sadece dikkat çekilmesi gereken, aksiyonu şekillendirecek nesnelere odaklanılır.

“Masalarda bakış açısı olayların birbirinin içine girmesinden ziyade, onların ard arda dizilmesinden ve bunların başarılı bir şekilde atlatılmasının ardından kazanılır.” (Gümüş, 2018:93). Masalarda evlilik sonrası ayrılıklar gerçekleşebilir, bu durum masala aksiyon katar. Masalın sonunda kötüler daima kaybeden taraftır ve onlar genellikle kırk katır cezasına çarptırılırlar. Masalarda 3, 5, 7, 9, 40 gibi sayılardan yararlanılır. Nesnelere ön plana çıkarmak için altın, gümüş, siyah, beyaz, kırmızı gibi renkler kullanılır.

Masalda üvey anne ve üvey ağabey kelimeleri kullanılarak üveylik vasfına sahip olan kişilerin iyi kimseler olmadıkları ön plana çıkarılmak istenmektedir. Gülnâre'nin dolunay misali güzel şeklinde betimlenmesi de onun güzelliğini uzun uzun anlatmaya gerek bırakmamaktadır. Metaller ve renkler, masaldaki nesnelere dikkat çekilmesini sağlar. Masalda iki altın beşik bulunur. Burada altın renginin dikkat çekiciliğinden yararlanılarak beşiklerin içindeki bebekler ön plana çıkarılmak istenmektedir. Altın rengi, Türk kültüründe ve Avrupa kültüründe bahtı, varlığı, kudreti ve sonsuzluğu sembolize eder. (Ulukan, 2012:173-178) Padişah, Gülnâre'nin hamile olduğunu öğrenince ava çıkar. Bu ayrılığın ardından masalda hareketlenmeler başlar. Bekayım yüzünden Gülnâre ortadan kaybolur ve masalın sonuna dek bulunamaz. Masalarda kötüler her zaman kaybeder. Gülnâre bulunup Bekayım'ın foyası ortaya çıktığında da padişah, Bekayım'ı ve ona yardım eden hekimi cezalandırır. Bekayım'a ve hekime verilen kırk katır cezasından ve Gülnâre'yle padişahın kırk gün kırk gece düğün yapmasından masalda kırk formeline yer verildiği görülür. Kırk formeli, mitolojik ve dini değerler taşır. Bekleme, hazırlama, deneme, cezalandırma, tamamlama, çokluk bildirme sayısı olarak Türk kültüründe yaygın şekilde karşımıza çıkar. (Güvenç, 2009:85-97)

3.4. Tecrit ve Her Şeye Bağlılık

Masallar sıradan olmayan, tecrit edilmiş karakterleri ve nesnelere sever. Değerli maden ve taşlar gerçek dünyada az bulunduğu için masal içinde sıklıkla karşımıza çıkar. Masal normal aile yapısına uymayan ya da bir yönüyle diğerlerinden ötekileşen kahramanları işler. Kahramanlar, gerçek hayata ait olsalar bile ailelerine, topluma ya da herhangi bir şeye bağlı olmamaları yönüyle bu hayattan ayrılırlar. Tecrit ve her şeye bağlılık kuramı, soyut biçim sonucunda gerçekleşir. “Soyut biçim masalın bireysel unsurlarını doğal olmayan bir açıklıkla tecrit eder. Onları yapay bir açıklıkla ayırır. Onların davranışlarıyla görünüşlerini bir denge ve iyi tanımlanmış anlatımlarla ifade eder.” (Gümüş, 2018:107) Masalda olaylar görünmezliklerle birbirine bağlıdır ve koordinelidir. Şans eseri olarak görülen şeyler aslında olay örgüsü için gerçekleşmesi gereken şeylerdir. “Kahraman her şeyden tecrit edilerek olayların çekirdeğine bir mknatıs tarafından çekilir ve masal evreninin ondan istediği şeyleri yerine getirir. Bu nedenle kahramanın başına gerçek dünyada gelmesi muhtemel olmayan bütün olaylar peş peşe olağanüstü bir biçimde gelir.” (Gümüş, 2018:109) Kahraman yolculuğu esnasında sihirli yerlerden geçer, macera son bulduğunda o yerler unutulur. Oraların görevi, kahramanın maceraya devam edebilmesi için yardımcı olmaktır. Kahraman böyle yerlerden geçerken korku ve tehlike hissi oluşmaz, bu hisler tecrit edilmiştir.

Gülnâre, normal bir aileye sahip değildir. O, küçük yaşta annesini kaybetmiştir, babasının başkasıyla evlenmesi üzerine üvey anne ve üvey ağabeyin bulunduğu bir ortamda yetişir. Kahraman bu ortamda mutlu değildir. Gülnâre ve Aymama dışında aile bireyleri arasında kuvvetli bağlar yoktur. Gülnâre ve Aymama arasındaki kuvvetli bağ masalın sonuna dek de devam eder. Gülnâre, güzelliğinin dillere destan olmasıyla ve becerikliliğiyle ön plandadır. O, masalda kendi fikirlerine göre hareket etmez. Onun güzelliğini ve becerikliliğini kullanmak isteyen üvey annesinin yaptıkları, Gülnâre'yi evlendirmek istemeleri, kayalıkların Gülnâre'yi saklaması, Aymama'nın geyik formundaki suyu içmesi ve bu sayede padişahla Gülnâre'nin karşılaşması, Bekayım'ın hain planları masalda iç içe geçerek koordineli bir bütün oluşturur ve Gülnâre'nin hareketlerini yönetir. Gülnâre, bu bütünlüğün etkisiyle kendisini

olayların merkezinde bulur. O, kendisine macera kapısı açan yerlere tekrar geri dönmez. Maceraya çıkarken tehlike, korku, endişe, üzüntü gibi hislerden bağımsızdır. Masalda su ve onun oluşturduğu nesnelere farklı biçimde kullanıldığı görülür. Kurt, ayı ve geyik biçimindeki su formları sihre sahiptir. Geyik formundan içen Aymama, geyik donuna bürünür. Yine içilen su sayesinde sihir çözülür. Gülnâre, Bekayım'ın kötülükleri sonucunda bir havuza düşer. Herkes onu aramaya koyulur. Gülnâre, düştüğü bu havuzda saklanır ve iki çocuğunu burada dünyaya getirir. Aymama'nın gözyaşlarının havuza karışmasıyla havuzdan Gülnâre'nin söylediği ninni duyulur ve Gülnâre ortaya çıkar.

3.5. Yüceltme ve Dünyayı Kapsama

“Masalın soyut, sade ve şematik üslubu masal boyunca kendini hissettirir ve motifleri de etkiler. Karakterler gibi nesnelere de fiziksel şekillerini yitirir, bireysel özelliklerini kaybeder ve işlevleri dışında farklı amaçlar için kullanılıp önemsiz bir figür hâline dönüşebilir.” (Gümü, 2018: 114) Masalarda karşılaştığımız çoğu motif gerçek dünyadan alınmadır. Çocuk isteği, düğün, evlilik, yoksulluk, kardeş çatışması vb. motifler gerçek dünyaya aittir. “Masallar motiflerini gerçek dünyadan, mitlerden, efsanelerden almasına rağmen onları kendine has özelliklerle dönüştürür, içeri boşaltır, yüceltir ya da tecrit eder.” (Gümü, 2018:121)

“Masal motiflerinin içeri boşaltılması hem avantaj hem de dezavantajdır. Somut olma, gerçekçilik, insan deneyimini aktarma becerisi gibi bazı şeylerden taviz verirken konu açık ve net olur. Bir şeyin içeri boşaltılması yüceltilmesini de sağlar. Masal öğeleri saf, hafif ve saydam hâle gelir ve insan varlığının bütün önemli konularını kapsayan zahmetsiz bir karşılıklı etkileşime dâhil olur. Böylelikle masal ayrı dünyaları birleştirebilir. Masal dünyayı kapsar hâle gelir.” (Gümü, 2018:121)

Masal, gerçek dünyaya ait olan geleneklere, göreneklere, eski ayinlere yer verir. Padişah, Gülnâre'nin hamile olduğunu öğrendiğinde bu güzel haber şerefine şölen düzenler, doğacak oğluna hediyeler getirmek için sefere çıkar. Doğacak çocuk için düzenlenen şölen ve çıkılan av, eski Türk geleneklerindedir. Masalda yılın bereketli geçmesi için kutlanan bahar bayramı adıyla da bilinen Nevruz Bayramı'ndan da söz edilmektedir.

Yoriltosh masalında Türk masal, hikâye, destan ve efsanelerinde sıkça yer verilen uyku, rüya, ağaç, geyik motiflerine rastlanır. Küçük ölüm olarak adlandırılan uyku, kahramanları genellikle zor durumda bırakmaktadır. Masal, hikâye, destan ya da efsanede kahramanın uyuması, o uyurken başına bir şeylerin geleceğinin habercisidir. Onun uykusu o kadar ağırdır ki olması gerekenler gerçekleşene kadar kahraman uyanmaz. Yoriltosh masalında da Gülnâre uyurken kardeşi geyik donuna bürünür. Askerler geyiği avlamaya çalışır. Rüyalar, gelecek habercisidir. Gülnâre uyurken bir kartalın, anne güvercine ve yavrularına saldırdığını görür. Masalın devamında da Bekayım, Gülnâre ve çocuklarına kötülük yapar. Ağaç, Türk mitolojisinde kutsal sayılır. Ağaçtan türemeye, ağaç kovuğunda doğmayla ilgili birçok efsane vardır. Masalda ailesinden uzaklaşarak yeni bir hayata adım atan Gülnâre ve Aymama tepenin eteklerinde tek başına bir ağaç görürler ve onun gölgesinde dinlenmek için oturup orada uyurlar. Gülnâre ve Aymama ağacın altına otururken ve o ağacın yanından ayrılırken aynı kişiler değillerdir. Biri evleneceği kişiyle tanışır diğeri ise don değiştirir. Mitolojide geyik, genellikle dişi olarak karşımıza çıkar. O, kutsal ve iyilik sembolü sayılır. Onun Tanrı tarafından gönderilen bir yardımcı olduğuna inanılır. Don değiştirme dünya üzerindeki birçok masalda karşımıza çıkar. Türk mitoloji, destan ve hikâyelerinde de şaman ve evliyaların geyik donuna büründüğüne rastlanır. Avcıların geyiği kovalaması, onun peşine takılmaları ve nihayetinde geyiğin birden kaybolması ile geyiğin izini süren bir erkeğin iz sürerken evleneceği kızla karşılaşması da Türk mitoloji, destan ve hikâyelerinde sıkça rastlanan olaylardandır. Yoriltosh masalında, geyiğe dönüşen Aymama'yı avlamak için askerler takip eder ve Aymama ortadan kaybolur. Askerleriyle birlikte geyiğin peşine düşen padişah da evleneceği Gülnâre ile bu şekilde karşılaşır. Geyik donuna bürünen Aymama, başkahraman Gülnâre'nin yolculuğunda bir yardımcıdır. Gülnâre'nin padişahla evlenerek yeni bir hayata sahip olması, Bekayım'ın kötülükleri nedeniyle havuzda saklanan Gülnâre'nin kurtulması, Bekayım'ın kötülüklerinin

ortaya çıkması Aymama sayesinde. Geyik formundaki Aymama'nın yardım edeceği bir durum kalmadığında o, eski insan hâline geri döner.

Masalda padişahın Gülnâre'yi kurtarmasıyla evlilik gerçekleşir. Bu evlilikte güçlü bir aşk bağı, söz konusu değildir. Padişahla ilk eşi Bekayım arasında da bunlar görülmez. Masalda Bekayım'ın Gülnâre'ye karşı kıskançlığı ve kızgınlığı; Gülnâre'nin hamile olduğunu öğrenince iyice hırslanarak ona tuzak kurması masalda yüceltilir.

4. Sonuç

Masallar, bir halkın ortak kültür varlığıdır. Halkın kültüründen ve geleneğinden izler taşır fakat onun verdiği mesajlar evrenseldir. Evde yaşadığı problemler yüzünden kahramanlık yolculuğuna atılan Gülnâre'nin başına gelen maceraları ve nihayetinde mutlu bir yuvaya kavuşmasını konu edinen Yoriltosh masalı da Türk kültür ve geleneğinden izler taşımaktadır. Max Lüthi, Avrupa masallarını esas alarak, masalları tek boyutluluk, yüzeysellik, soyut biçim, tecrit ve her şeye bağlılık ile yüceltme ve dünyayı kapsama maddelerine göre beş başlık altında inceler. Yoriltosh adlı Özbek masalını Max Lüthi'nin yöntemine göre ele aldığımızda masalın yapısının Avrupa masallarının incelenme kalıbına uyduğu yani onlarla benzer kodlara sahip olduğu görülür. Yoriltosh masalının hem Türk kültür öğelerini barındırdığı hem de kültürler üstü bir yapıya sahip olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Kaynaklar

Çiçek, T. (2018). Postmodern Bir Anlatı Olan Bin Hüzünlü Haz'da Masal Unsurları. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 41, s. 117-132.

Çiçek, T., Aslan, C. (2021). Van Masallarının Max Lüthi Yöntemine Göre Çözümlemesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Van Özel Sayısı, s. 503-522.

Çinko, K. (2022). Adakale Türk Masallarının Max Lüthi Yöntemi ile İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çoruhlu, Y. (2000). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Gümüş, İ. (2015). *Türk Masallarının Max Lüthi Yaklaşımıyla Çözümlemesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gümüş, İ. (2017). Nardaniye Hanım Masalının Max Lüthi Yöntemine Göre Çözümlemesi. *İdil*, Y. 6, S. 37, s. 2397-2408.

Gümüş, İ. (2018). *Türk Masalları ve Max Lüthi Yöntemi*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Güvenç, A. H. (2009). Kırk Sayısının Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kullanımı Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 41, s. 85-97

Kurt, B. (2021). Öksüz Kız Masalının Max Lüthi'nin Stil Analizi Yöntemine Göre Değerlendirilmesi. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y. 8, S. 24, s. 434-448

Lüthi, M. (1996a). Halk Masallarında Yüzeysellik (Çev. F. Gülay Mirzaoğlu), *Millî Folklor*, S. 29-30 s. 81-90.

Lüthi, M. (1996b). Halk Masallarında Tekboyutluluk (Çev. F. Gülay Mirzaoğlu), *Millî Folklor*, S. 31-32 s. 147-151.

Oğuz, M.Ö. vd., (2012). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi*. (1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi*. (2). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Önal, M. N.; Dursun, A. (2009). Zömrüdü Anka Masalı Üzerine Bir İnceleme. *CAFT Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat, Edebiyat ve Dil Öğretimi Kongresi*, s. 225-237.

Sakaoğlu, S. (2015). *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tolkun, S. (2014). *En Güzel Özbek Masalları*. Konya: Yedi Kiremit Yayınları.

Ulukan, A. (2012). Farklılığın Renk ve Sayılarda Buluşan Aynılığı. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 48, s. 165-190

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.